

Думки проти течії

Автор:

Микола Хвильовий

Думки проти течії

Микола Хвильовий

ШЕДЕВРИ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ #1

«Думки проти течії» Миколи Хвильового – один з відомих памфлетів автора, публіцистичний твір, в якому сконденсовано полемічні думки щодо багатьох питань мистецтвознавства, які мали місце у літературній дискусії 1925-1928 рр.*** Найвідомішими творами автора є новели «Я (Романтика)», «Кіт у чоботях», «Арабески», «Мати», «Редактор Карк», «Свиня», «Ревізор», «Повість про санаторійну зону», незакінчений роман «Вальдшнепи». Микола Хвильовий (справжнє ім'я Микола Фітільов) – талановитий український письменник, майстер психологічної новели з елементами романтизму та імпресіонізму.

Микола Хвильовий

ДУМКИ ПРОТИ ТЕЧІЇ

Передмова до розділу «Дві сили».

Минуло вже кілька місяців із того часу, як з'явилася надзвичайно сумна стаття ображеної «Просвіти». Ця талановита елегія несподівано для самої себе відіграла, так би мовити, світову роль: її охрестили зовсім інтернаціональним ім'ям, саме тим, що його вимовляють – casus belli.[1 - Причина війни (латин.).] Тільки цим і можна пояснити її успішну конкуренцію з працею Ейнштейна: як і

«принцип відносності», вона викликала з приводу себе цілу літературу. Навіть ми, смиренні «олімпійці», присвятили їй зошит на чотири аркуші, назвавши його, за Сенкевичем, «Камо грядеши». В цій брошурі, до речі, нами зроблено було одну зі спроб систематизувати декілька думок про сьогоднішню мистецьку ситуацію.

Але як же реагували на просвітянський виступ наші літературні «масовики»?

Що ж – і вони найшли за потрібне відгукнутись, але... тут підскочило традиційне «але». Висловлюючись м'яко, всі їхні виступи були трохи туманні... порівнюючи з петербурзькими осінніми туманами, і трохи короткозорі... порівнюючи з доброю курячою сліпотою. Єдина ясна думка, що в'їдливо стежила за читачем, була така:

– Хвильовий і «праві кола» не хочуть пускати в літературу робітничо-селянську молодь, бо не довіряють їй, бо зневажають її.

Коли б справа йшла тільки про цей симпатичний закид, ми не брались би знову за перо, а просто послали б своїх шановних опонентів в одвертий лист Анатолія Франса, адресований до «Почесного легіону» з приводу «Моніки Лерб'є», і саме в це місце:

– «В інтересах ваших ми просимо вас не робити того, що вам робити не слід. Утримайтесь від суду, який невимовно вище стоїть за вашу компетенцію».

Але справа лежить глибше, і тому ми беремо на себе труд систематизувати ще декілька думок.

Перш за все звернім увагу на те пікантне явище, що його ми спостерігали, стежачи за виступами наших опонентів. Цікаво, ретельно вишукуючи прихильників «олімпійських» тез серед молоді української інтелігенції, вони на протязі кількох місяців жодного разу не озирнулись і не поцікавились, хто ж за ними йде, хто ж їм симпатизує. Малодосвідчений читач весь час був під таким враженням, що за нами тягнуться «праві кола», а за літературними «масовиками» найсправжніша, кристально чиста робітничо-селянська молодь. Отже, настав уже час покінчити з цією солодкою ілюзією.

Скажемо так: хай гартовансько-плужанські маси зачекають хвилинку, а зараз ми зупинимось на українській інтелігенції.

Припустім на один момент, що Зеров, Филипович та Могілянський являються в нашій літературі найправішими елементами суспільства (ми кажемо суспільства, бо справа йде не про мистецькі форми, а про ідеологію). Припустім, що сьогоднішній Рильський, який, на наш погляд, серед сьогоднішніх пролетарських поетів маячить світлою ідеологічною плямою, припустім, що він є шляхтич, який продовжує народницькі традиції свого славетного батька Тадея. Припустім, нарешті, що всі ці українські інтелігенти цілком підтримують «Олімп».

Але подивимось тоді, чи не підтримує хто й наших архіреволюціонерів і саме з кіл цієї ж таки української інтелігенції, так чи інакше зв'язаної з культурними традиціями минулого.

Тут ми підійшли до надто делікатного моменту: саме тут ми мусимо голосно назвати ті прізвища, що їх дипломатично обминає в дискусії «масова» література.

Але кого ж ми маємо на увазі? – Не будемо критись:

– Ми говоримо про Загула, про Терещенка, про Ярошенка, про Савченка і т. д. Очевидно, ніхто не буде сумніватись, що сьогоднішній плужанин Загул належить до так званих попутників. Ніхто, очевидно, і не подумає, що Терещенко, автор «Печалі й ніжності», належить до робітничо-селянського молодняка. Але й нікого не візьме сумнів, що всі вони, наперекір «Олімпу», підтримують масовізм.

Правда, тут наші супротивники мусять використати свій останній козир за назвою диференціація, мовляв, Савченко так «диференціювався», що його ні в якому разі не можна поєднати з правим крилом.

Припустім. Припустім, нарешті, що всі вони архіліві, що всі вони до безумства закохані в пролетарську літературу. Але, сказавши «а», треба сказати й «б». Треба доказати цю «теорему».

– Нумо, докажіть! З цілковитим задоволенням не тільки послухаємо, а й повіримо. Бо ж той факт, що вони підтримують так звану «масову» літературу в лапках, для нас тільки порожній звук, бо ж ця «теорія» стоїть під доброю сотнею величезних знаків запитання.

Чи, може, є якісь інші докази?

Їх, звичайно, нема. Диференціація, зі слів відповідної резолюції ЦК РКП, проходить прискореним темпом. Але вона в однаковій мірі стосується всіх кіл молоді української інтелігенції і в однаковій мірі тягне її на наш бік, в однаковій мірі одштовхує її від староукраїнського осередку. Бо ж і справді:

– Чим відрізняється група Зерова від Загула та інших?

Перш за все, більшою культурністю. По-друге, своїм поважним, серйозним відношенням як до історичного моменту, так і до молодого суспільства, так і, нарешті, до самої себе. Тільки недалекі крикуни та нечесні люди можуть вигукувати, що Филипович, припустім, належить до найправіших кіл. Ми певні, що 99 % із них не читали праць того ж Зерова... як і взагалі нічого не читають. Хіба ми не чуємо завжди:

– Зеров – формаліст! Зеров не визнає класової літератури!

Чуємо.

Але ми знаємо й те, що ні один із цих «критиків» не взяв на себе труда перечитати хоч би те ж «Нове письменство», в якому б він побачив Зерова-соціолога, в якому дано такі убійчі характеристики плеяді поміщицьких письменників.

Все це так, нарешті, кажуть нам, але не в той бік гне його соціологія. Де його погляд на нашу революцію?

Прошу:

– «Революція відкрила широкі перспективи українському культурному розвитку. Після 1917 року не вдалася ні одна спроба загнати його в тісніші межі. І тепер, коли гасло українізації звучить повним звуком, нові суспільні сили, покликані ліквідацією старого ладу до загального проводу, мусять і нашу культурну творчість поставити в нормальні умови».

Це – з останньої статті Зерова, і це – теж із неї:

– «Де й коли я, або Могилянський, або Филипович виявили ворожнечу до пролетарських письменників? Нікому з нас закидують нам не раз «класова ворожість» не заважала захоплюватись, скажемо, промовами Бебеля або «Віденськими шукачами золота» П. Ампа. Розуміється, сповідатися, божитися і бити себе в груди, щоб запевнити тов. Кияницю, ніхто з нас не буде. Може вірити, може не вірити. Але коли він хоче закинути нам упереджену злобу й ворожість до пролетарського мистецтва, то мусить свої твердження обставити доказами».

Курсив Зерова. От вам відношення не тільки до нашої революції, але й до пролетарської творчості... А коли вам і цього мало, то дозвольте «відкрити Америку»:

– Щоб показати свої симпатії, для цього зовсім не треба губити почуття своєї людської гідності. Це – по-перше. По-друге, той, хто дуже поспішає, може скоро «захекатись», як говорить герой Кулішевої п'єси... і, головне, він обов'язково наробить багато неприємностей і для себе, і для інших. І потім не треба забувати, що Зеров не тільки тут одрекомендовується. Хіба його стаття, припустім, про Сосюру не є тому яскравим доказом? І коли вона різниться чим (ідеологічно) від подібної статті (про того ж Сосюру) «масовика» Савченка, то відсутністю згаданої нами «захеканості». Для наших письменників не треба компліментів, вони потребують серйозної товариської поради, і тільки.

Так стоїть справа з Зеровим. Візьміть другу паралель: у той час, як Филипович поступово і природно доходить до ідеологічно й художньо витриманої збірки «Простір», видаючи ґрунтовні розвідки про Л. Українку та Франка, у цей час товариш Загул, прекрасний колись поет, за нещасливим прикладом Купріна, який переробив свій «Поединок», підфарбовує свої колишні вірші... і зовсім не на користь новому суспільству, бо після переробки вони втратили велику частину своєї художньої цінності, а відціля і значний контингент своїх читачів. Питаємо: кому це потрібно? Робітникам, селянам чи революції? Бо ж у першій редакції ми на них дивились як на історичний документ, а тепер ми дивимось як на звичайну халтуру. Очевидно, втішатись із цього буде сам тов. Пилипенко.

Або візьміть того поета, що подавав колись надії і що звали його Ярошенком. Хто ж він тепер? «Царинник Мина з України». Навіть автор «Цень-Цаню» дійшов до виробничих віршів, які потрібні тільки Держвидаву.

Всі ці факти говорять, – і дуже красномовно, – що та частина української інтелігенції, яка підтримує пилипенківський масовізм, ніколи не грішила на справжню лівизну. Може, вона й хотіла взяти такий «гріх» на себе, але це нестримне бажання призвело її до... халтури. З другого боку, вона трохи «захекалась». Так що нашим «масовикам» похваляться найлівішими колами української інтелігенції зовсім не доводиться. Найменша спроба виявити дійсний стан речей одразу ж розкриває перед нами «всі карти». Мало того, вона несподівано інформує нас і в тому, що й такі «праві», як Меженко, по суті, підтримують напостизм. Візьміть його промову на київському диспуті. Хіба він у ній не договорився до ліквідації мистецтва? Правда, ми тут маємо справу з ліквідатором іншого гатунку, бо Пилипенко, здається, оперу не вважає за «мумію». Але для нас зовсім не важно, з якої точки вони йдуть до однієї цілі. Плужанин мандрує до «катафалка» з нерозуміння законів мистецтва, а добрий колись музагетівський критик – з «пресищенності».

Отже, в особі Меженка масовізм придбав собі і «правого».

А хіба сильний громадський діяч Ол. Дорошкевич, висловлюючись образно, не запропонував уже Пилипенкові свою широку ерудицію і послуги теоретика на місце дитячого «лепету» щупаків? Бо ж коли ми всюди підтримуємо цю корисну для радянської республіки людину, то це зовсім не значить, що ця людина мусить підтримувати наші погляди на мистецтво.

Таким чином, ми бачимо, як активна молода українська інтелігенція, з причин диференціації, відійшла від того ізольованого пункту, що над ним маячила вівіска: «праві». Звичайно, вона й надалі має тенденцію гуртуватись до певної міри окремо, але вже тепер її світогляд буде визначатись у великій мірі ідеологічним станом тих «нових суспільних сил», що їх, зі слів Зерова, «покликано ліквідацією старого ладу».

І коли тепер ми підійдемо до літератури, то треба сказати це:

– Оскільки серед «нових сил» у галузі мистецтва намітився поділ на два табори, остільки, природно, і вона, інтелігенція, активно ставиться до цієї боротьби, остільки й вона підтримує тих чи інших.

Отже, вияснивши природу цих двох сил, ми таким чином і вияснимо, хто із цієї інтелігенції відіграє позитивну, а хто негативну роль. Дана коротенька розвідка

й допоможе нам зрозуміти, що поняття терміну «найправіші кола», в силу складних громадських процесів, утратило і свою колишню ясність і відповідно ускладнилось. Ми сподіваємось також, що нам, кінець кінцем, вдасться доказати, як легковажно ставляться наші опоненти до нашого майбутнього, раз у раз жонглюючи цим терміном.

Дві сили

Услужливий медведь

опаснее врага.

Воістину. Але справа, звичайно, не в цій шляхетній тварині.

Мало не всі літературні «масовики», як і поважний Ол. Дорошкевич, наївно думають, що ми в своїх статтях виходили, головним чином, із «етичного критерію». Всі вони так чи інакше натякають нам, що ми ухилились від марксизму. Багато з них і тепер підходять до Хвильового й потихеньку йому нашіптують:

– «Знаєте... тільки жаліючи вас, мовчу. Ну, борони Боже, примусять десь виступити з приводу вашого «Камо грядеши». Камня на камні не залишиться».

Таке зворушливе відношення до нас ми спостерігаємо на кожному кроці. Але чим ми з'ясовуємо його?

О, тут багато причин. Отже, перечислимо деякі з них. Перша – недостача «пороху». Багато е бажаючих «осадити» нас, але, бачите... ліньки поритись у книжках. Для всіх ясно, що ми десь помиляємось, а саме де? – чорт його знає. Власне, і видно нашу помилку, та тільки ж треба обгрунтувати свій доказ. Друга – це наша патетика. Ой, який він наївняк: «загірні комуни», каже, ну, це ж ясно – романтика. Треба буде пожаліти його. Третя – це відношення до самих себе. Ми ж такі небесні ангели. Прямо те, що французи звать pruderie.[2 - Показна доброчесність (фр.).] Ну, як він може про нас говорити таке? Чудак!.. Треба попередити його.

Єсть і четверта, і п'ята, і десята причини. Та досить.

Але ми пропонуємо говорити відверто й не шушукаючи, бо тепер іде боротьба не за портфелі, а за пролетарське мистецтво (пролетарське не в розумінні пролеткультівському, а в розумінні марксистському).

Відповідна резолюція ЦК РКП у третьому пункті говорить про вихід «із громадських глибин нових ідеологічних агентів буржуазії», що так чи інакше проявлять себе в літературі. Але ні до цього пункту, ні до інших пунктів цієї резолюції ми ніколи не підходили так, як підходить ідеолог масовізму С. Пилипенко.

Як він перевіряє свою ідеологічну лінію в мистецтві?

Скликає пленум «Плугу», припустім, зачитує там згадану резолюцію, порівнює її зі своєю плужанською платформою, згадує кілька книжок із селянської бібліотеки, почервонить «червоним» віршем на післяпленумних вечорницях, на тому й кінець.

– Мало?

– Малувато!

«Класова природа мистецтва взагалі, і літератури зокрема, визначається в формах без кінця більш різноманітних, ніж, наприклад, у політиці», – каже та ж резолюція ЦК РКП.

Ми й це завжди пам'ятаємо. Тому й перевіряючи свою ідеологічну лінію, ніколи не спрощуємо того, що не піддається вульгаризації.

Перш за все, трактуючи дальші шляхи розвитку пролетарського мистецтва, ми виходимо з конкретної української дійсності. По-друге, ми завжди намагаємось іти в ногу з життям, тому й не прикладаємо тих тез до нашої дійсності, які лежать в архівах «військового комунізму», тому й не змішуємо вчорашніх попутників із сьогоднішніми і тим не заплутуємо й без того плутаної справи.

Коли ми читаємо в резолюції ЦК РКП пункт про ідеологічних агентів буржуазії, то ми ставимо собі перш за все таке запитання:

– Відкіля вони мусять прийти?

Отже, щоби зберегти чистоту свого світогляду, треба знати, з якого боку копати вовчі ями, щоби не викопати їх випадково на своєму торсі.

Оскільки в нас спостерігаються елементи капіталізму, остільки й відроджується молода буржуазія. В місті ми маємо міського буржуа – непмана, в селі – зміцнілого куркуля. І той, і другий і будуть впливати на нове мистецтво. Але в той час, коли зріст міської буржуазії іде порівнюючи повільним темпом, мільйонне куркулівство вже остільки зміцніло, що далеко залишило за собою міського крамаря. Отже, у тій невидимій боротьбі за впливи на мистецтво, яка мусить одбутися між куркулем і непманом (бо ж їхні інтереси не завжди сходяться), більше шансів на перемогу має перший. Це зовсім не значить, що міському буржуа нічого не залишиться. Це значить, що головної ідеологічної навали на мистецтво треба чекати зі столицьського «отруба». Це значить, що доки не зміцнів непман, доки він не сперся упевнено своїми «джими» на «стабілізований» капіталізм, доти з 10 вовчих ям 8 треба рити на бік глитайського степу і тільки дві – до міських приватних крамниць.

Кінець ознакомительного фрагмента.

notes

Примітки

1

Причина війни (латин.).

2

Показна доброчесність (фр.).

Купить: https://tellnovel.com/hvil-oviy_mikola/dumki-proti-tech

надано

Прочитайте цю книгу цілком, купивши повну легальну версію: [Купити](#)